

BOLOGNA-FOLYAMAT I.

INTERJÚ ZALAI ERNŐVEL

Zalai Ernővel, a Magyar Akkreditációs Bizottság gazdasági szakbizottságának leköszönő elnökével, a Budapesti Corvinus Egyetem tanszékvezető egyetemi tanárával beszélgettünk a Bologna-folyamat következtében kialakult három szintű oktatási rendszerről, a gazdasági szakstruktúrák átalakulásáról, valamint a magyar főiskolai és egyetemi közgazdasági oktatás jövőjéről.

– *Mi a véleménye a Bologna-folyamat eddigi hazai eredményeiről?*

– A bevezetés szerintem alapvetően elkapkodott és rosszul szervezett volt. Ebben „elévülhetetlen” a folyamatot levezénylő korábbi oktatási minisztérium, ezen belül elsősorban a miniszter felelőssége, ugyanakkor ebben a felelősségben osztoznak a felsőoktatási intézmények vezető munkatársai is. Sokkal alaposabb előkészítésre, több szakértelemre és fokozatosságra lett volna szükség. A bolognai folyamat európai elindítói nem dolgoztak ki egységesen bevezetendő konkrét modellt, hanem csak annak kereteit. A tagországoknak bőven hagytak lehetőséget arra, hogy a maguk hagyományaihoz és sajátos körülményeikhez igazítsák ezeket a kereteket.

Nálunk elmaradt, vagy rosszul sikerült a helyzet konkrét elemzése, a megcélzott új struktúra és az arra való fokozatos átállás megtervezése, az érintettek felkészítése és megnyerése. Nem vontak be megfelelő súllyal és szerepben olyan hazai és külföldi szakértőket, akik saját tapasztalatból is ismerték a többfokozatú képzési rendszert, és függetleníteni tudták volna magukat a saját intézményük vélt, vagy valós, de rövid távú érdekeitől. A folyamat irányítása fokozatosan a felsőoktatási intézmények érdekcsoportjai kezébe került, az ő partikuláris érdekeik eredőjeként alakult ki az új struktúra.

Az egyik legfontosabb probléma a fokozatosság hiánya volt. Utólag visszatekintve nem csak az orvosképzést és egy-két további szakot kellett volna kivenni az átalakítás első szakaszából. Legalább ennyire indokolt lett volna kihagyni a pedagógusképzést is, amely erős hagyományai miatt képtelennek bizonyult a többszintű képzés megfelelő értelmezésére és bevezetésére a maga területén. A jól szervezett műszaki képzés lényegében változatlanul átmentette korábbi szakstruktúráját az új rendszerbe, de megfejelte a képzés idejét egy félévvel. Ugyancsak a fokozatosság hiánya érhető tetten az egyetemi, főiskolai és szakfőiskolai képzési területek és intézmények számomra érthetetlen és értelmetlen „gleichschaltolásában”, amely egybemosta az egyetemi és a főiskolai szférát. Ennek a folyamatnak az lesz az eredménye, hogy nem a főiskolák válnak egyetemekké, hanem egyes egyetemek, vagy azok egyes programjai válnak (rossz értelemben véve) főiskolai jellegűvé. Mindez csak tovább rontja a hazai felsőoktatás minőségét, és az európai oktatási térséghez való felzárkózás esélyeit.

Egyelőre nem látni, hogy a kialakuló rendszer, túl a formai hasonlóságokon, hogyan fog megfelelni a Bologna-deklarációban lefektetett céloknak és elveknek, mikor fogja elérni az angolszász világban sok évtized alatt kialakult rendszer rugalmasságát és változatosságát.

- *Miben különbözik a megcélzott angolszász és a hagyományos közép-európai modell?*

- A hagyományos egyciklusú képzés, nevezzük porosz modellnek, tanterve deduktív, a többciklusú angolszász tanterv induktív szemléletben épül fel. A porosz modellben az oktatás az absztrakt, elméleti alapismeretek oktatásával kezdődik, és ezekből levezetve jut el a konkrét, gyakorlatias ismeretekhez a magasabb évfolyamokon. Az angolszász modell ezzel szemben, éppen a képzés ciklikusságából adódóan, fokozatosan mélyíti el és szélesíti ki a hallgatók elméleti ismereteit, folyamatosan kiegészíti azokat gyakorlati ismeretekkel, és hangsúlyt helyez az alkalmazási készségek fejlesztésére. Így azután különböző szinteken lehet a gyakorlatban is használható tudással és készségekkel kilépni a képzésből.

- *Mit jelent ez az intézmények és a diplomák tekintetében?*

- A porosz rendszer csak a teljes ciklus végére teszi kompletté a képzést, ezért különül el benne a főiskolai és egyetemi képzés, amelyek között gyakorlatilag nincs átjárási lehetőség. A főiskolák és az egyetemek egymást kiegészítve, és nem egymásra épülve működnek. Tömören fogalmazva: a főiskolai képzés célja a rutin jellegű gyakorlati feladatok ellátására alkalmas, az egyetemeké az elméleti és általános értelmiségi ismeretekkel rendelkező, elvben innovatív szakemberek, valamint a szakma tudományos művelésére alkalmas kutatók, oktatók képzése. A főiskolákon végzettek ezért a munkaerőpiacon általában közvetlenül nem konkurencsei az egyetemet végzetteknek. Csak a legkiválóbb főiskolai hallgatók számára nyílik lehetőség arra, hogy egyetemen folytatassák, egészítsék ki tanulmányaikat.

Az angolszász modellben ezzel szemben nem a képzési programok és a kiadott diplomák különböztetik meg egymástól alapvetően az egyetemeket és a főiskolákat. Persze itt is van szakosodás az egyes intézmények között, de nem annyira merev az elhatárolódás. A legtöbb felsőoktatási intézmény egyaránt kiad alap- és mesterfokozatot, és ha megvan hozzá a kellő tudományos kapacitása, PhD-t is. A felsőoktatásba bekerült hallgató sok kimeneti ponton hagyhatja el azt. Nemcsak a három fokozat valamelyikével, de résztanulmányokért kapott olyan igazolásokkal (certificate, diploma), amelyeket a munkaerőpiac is elismer. Az azonos szintű fokozatokkal szemben támasztott elvárások nem egységesek, vannak *gyakorlatiasabb* (hivatásos) és *elméletibb* (kutatóorientált) *bachelor* és *master* fokozatok. A ciklikusság és a kimenetek sokszínűsége együttesen biztosítja az oktatási rendszer rugalmasságát. Ehhez persze hozzá tartozik az is, hogy az angolszász világnak a mienknél teljesítményelvűbb kultúrájában nem annyira a diplomáknak, hanem a megszerezhető tudásnak és készségeknek van értéke.

- *Hogyan jelentek meg ezek a különbségek a gazdaságtudományi képzési területen, hogyan változott meg a korábbi rendszer?*

- Nos, ennek a területnek az elmúlt 15 éves alakulása jól illusztrálja a felsőoktatás átgondolatlan és elkapkodott hazai fejlesztését. Az 1990-es évek elején három egyetemen és három főiskolán folyt gazdaságtudományi képzés. Mára az ilyen képzést nyújtó intézmények száma 50 körül van. Hiba volt engedélyezni, sőt értelmetlen szabályokkal támogatni (például több intézményben való teljes idejű foglalkoztatás jogi lehetősége, az állami támogatás szétterítése) ezek számának ilyen mértékű felduzzadását. Természetesen jelentősek a különbségek ezen intézmények között a főállású saját oktatók száma és szakmai felkészültsége, illetve általában az oktatás színvonala

tekintetében. A bolognai átállást megelőzően világos oktatáspolitikai és minőségi szempontok alapján meg kellett volna szűrni az intézményeket, ez azonban elmaradt, s most mindenki a piactól várja, hogy megtegye. A piac általában, a hazai pedig különösen nem mindig a minőség szerint szelektál.

- *A Bologna-folyamat átrendezte a szakstruktúrát is. Mi a véleménye az alapszakok számáról és diszciplináris jellegükről?*

- A gazdasági alapképzés szakszerkezete a Közgazdasági Vezetői Kollégium és a minisztériumi lobbizás erőterében alakult ki. Számuknál, aktivitásuknál és politikai befolyásuknál fogva a főiskolák képviselőinek nagyobb volt a súlya, akik arra törekedtek, hogy a lehető legkevesebb változtatással átmentsék a főiskolai szakokat az alapképzés rendszerébe. Az egyetemek kényelmeseknek és lassúaknak bizonyultak az alapszakok tervezése során, csak kullogtak az események után. Mindezek következtében az alapképzés indokolatlanul túlspecializálttá vált (10 alapszak létesült).

Roppant érthetetlen döntésként éltem meg (és hiába tiltakoztam ellene különböző fórumokon), hogy a főiskolai lobbi megszerezte a miniszter és a parlament támogatását a főiskolákon korábban kötelező szakmai gyakorlat tantervi előírásához is, a képzés befejezését követő féléves gyakorlat formájában. Ráadásul a féléves gyakorlat megtöri az akadémiai képzés éves ritmusát is. Ez a piacgazdaság követelményeivel teljesen ellentétes döntés, amely csak erőforrásokat von el fontosabb területek elől, jól jellemezve a döntési folyamatok esetlegességét és ésszerűtlenségét.

Visszatérve az alapszakok számára, én a kezdetektől két alapszakot tartottam volna kívánatosnak a gazdaságtudományi képzési területen: egy üzletit és egy közgazdaságit. A különbségeket szakirányokban jelenítettem volna meg. Így lehetett volna létrehozni egy egységes törzstárgy-kínálatot, és kialakítani az erre épülő szak-, illetve szakiránytárgyakat.

Teljesen megmagyarázhatatlan az is, hogy a Bologna-folyamat irányítói nem a leendő mesterszakok kimeneti és bemeneti követelményeinek megtervezésével indították el a munkálatokat, hanem az alapszakokkal kezdték el azt.

A zavarokat jól tükrözték az alapszakok indítására benyújtott pályázatok is. Mind az egyetemek, mind a főiskolák szakindítási pályázatai jellemzően túl voltak zsúfolva apróra méretezett tantárgyakkal, amelyek egymásra épülése, összehangoltsága is sok kívánni valót hagyott maga után. A pályázatok is azt példázták, hogy a bolognai átállás szellemisége nem hatolt el azokig, akiknek a feladata lett volna annak megvalósítása, megfelelő tartalommal való kitöltése.

A MAB a maga korlátozott hatáskörében igyekezett érvényt szerezni a minőségi követelményeknek, ami nemcsak az érintettek, de esetenként az OM meglehetősen dühös ellenállását is kiváltotta. A MAB az akkreditációra benyújtott alapképzési programok kb. 10%-át, mintegy 80-at nem támogatott. A gazdaságtudományi területen 35 intézmény 100-nál több alapképzési program indítására nyújtott be pályázatot, amelyek közül 20-at átdolgozás és fellebbezés után sem támogatott a MAB. Mindezek ellenére, az oktatási miniszter a MAB által nem támogatott pályázatok felének demonstratívan megadta az indítási engedélyt.

- *Ez érzékelhető volt a mesterszakok kialakítása során is?*

- A törvényi háttér sajnos kissé merevnek bizonyult ebben a tekintetben. A mesterszakokon végzettek tudásszintjével szemben azt a követelményt támasztja, hogy érje el (legalább) a jelenleg egyetemről kibocsátottakét. A magyar törvények és ren-

deletek tehát a nemzetközi gyakorlattal ellentétben, nem ismerik el a kifejezetten hivatásos, tudományos továbbképzésre nem feltétlenül felkészítő, rövidebb idő- és kredit-tartamú (professzionális) mesterképzést, ezeket továbbra is a szakirányú továbbképzéshez sorolja. Ez komoly hátrányt jelent a magyar intézményeknek a nemzetközi versenyben, sérti a főiskolák érdekeit, és – különösen az ismert diplomafetiszmus miatt – a nagyobb tudományos igényt támasztó (egyetemi jellegű) és a professzionális (szakfőiskolai jellegű) mesterképzés összeegyeztetése irányában fog hatni. A folyamat végeredménye pedig óhatatlanul az egyetemi jellegű mesterszakok színvonalának csökkenése lesz.

Ettől eltekintve a gazdaságtudományi mesterszakok létesítési folyamatát és a kialakult induló szakstruktúrát (13–14 szak) alapvetően sikeresnek tekintem. Ez első sorban annak köszönhető, hogy a szaklétesítési folyamatban példásan együttműködött az ún. egyetemi konzorcium, az MTA és a MAB gazdaságtudományi bizottságai.

– *A szakfőiskolai és az egyetemi, illetve a közgazdasági és gazdálkodási szakos képzés között a legtöbb országban megnevezésükben is különbséget tesznek. Hogyan jelentkeznék ezek sajátosságai nálunk?*

– Magam is régóta törekszem arra, megjegyzem hiába, hogy elnevezésükben is megkülönböztessük egymástól ezeket, és hogy egyáltalán rendet tegyünk az összekevert elnevezések világában. A német nyelvterületen hagyományosan különbséget tettek az egyetemek és a szakfőiskolák (politechnikumok), továbbá a szakfőiskolák két fajtája között: a sok tekintetben egyre inkább egyetemi jellegű *Hochschule*, és az inkább felsőfokú technikumnak nevezhető *Fachhochschule* között. Diplomát csak az egyetem és a Hochschule adott, ezekből lett diplomás üzemgazdász vagy mérnök (Diplomkaufmann, -ingenieur), míg a Fachhochschule végzettje csak simán Kaufmann vagy Ingenieur. Ezt követte a magyar gyakorlat is.

De míg a műszaki területen ma is elfogadott a szakképzettség egységes *mérnök* megnevezése, addig a gazdasági képzésben ez sohasem volt általános. Mindig is különbség volt a gazdálkodási, üzleti területre szakosodott üzemgazdász (Kaufmann, Betriebswirt) és az általános közgazdász vagy pénzügyes (Ökonom, Volkswirt) megnevezése között. Az úgynevezett szocialista időszakban azonban ezek a fogalmak nálunk teljesen összekeveredtek. A Bologna-folyamat jó apropó lett volna ahhoz, hogy ezt a fogalmi tisztázást elvégezzük, és visszaállítsuk az *üzemgazdász* és *közgazdász* fogalmak eredeti értelmét. Egyesek azonban, mondvacsinált presztízssokok miatt, értelmetlenül, ragaszkodnak ahhoz, hogy valamennyi gazdasági területen szerzett, bármilyen fokozatú szakképzettség megnevezése közgazdász legyen. Majd mást írnak be az idegen nyelven kiadott igazolásokba.

– *A gazdaságtudományi képzési területen milyen változásokat indított el a Bologna-folyamat, mi várható a jövőben?*

– Egyrészt, a folyamattól függetlenül is, várhatóan radikálisan csökkenni fog a jelentkezések és a beiskolázottak száma. Ez számos intézmény számára várhatóan komoly problémákat fog okozni, és egyes intézmények által oktatott szakok, esetenként intézmények megszűnéséhez fog vezetni. A jelenlegi finanszírozási és szabályozási rendszer miatt torz, nem feltétlenül minőségpárti verseny folyik az intézmények között. Ráadásul, mint korábban már szó volt róla, a teljesítményelvűség alacsony foka és a diplomafetiszmus miatt a hallgatói piac erősen szegmentált, jelentős része nem minőségpárti. Az egyetemek még meglévő presztízse elég vonzóan bizonyulhat a

jövőben is, várhatóan továbbra is magas lesz az ezekre jelentkezők aránya, különösen azok között, akik mesterszinten szándékoznak továbbtanulni. A főiskolák sérülékenyebbek, és tartani lehet attól, hogy ebben a folyamatban pont az igényesebb főiskolák lesznek a vesztesek. Határozott, átgondolt, valóban minőségpárti oktatáspolitikára lenne szükség ahhoz, hogy ezek a folyamatok ne teljesen spontán módon menjenek végbe, és minőségi szelekció legyen az eredménye.

- *Mit gondol, lesz-e valamilyen átrendeződés a szakstruktúrában a következő öt-tíz évben?*

- Remélem nem. Most inkább nyugalomra van szükség, a kialakult keretek megfelelő tartalommal való megtöltését kell célul kitűzni. A fölfordult értékrend és az állandó, kellően át nem gondolt változtatások, valamint a felsőoktatás szegényes alulfinanszírozottsága az elmúlt években nem igazán kedvezett a nyugodt alkotásnak. A permanens szerkezeti, intézményi és szabályozási reformok önmagukban keveset segítenek. A felsőoktatásban is csak akkor várható igazi megújulás, ha megteremtődnek és valamelyest stabilizálódnak a hosszabb távú tervezést lehetővé tevő pénzügyi és egyéb feltételek, megerősödik hazánkban is a teljesítményelvű szemlélet, visszaáll az értelmiségi lét megbecsülése és presztízse, és ezzel együtt újratermelődik az értelmiség, köztük jelesen a felsőoktatásban tevénykedők felelősségérzete.

BALOGH LÁSZLÓ-TRAUTMANN LÁSZLÓ